

بسمه تعالی

نوزدهمین جشنواره الگوهای برتر تدریس

تحلیل محتوای کتاب جغرافیا (۳) علوم انسانی

زیتون مسکان زهی (۸۲۷۳۶۴۲۹) شهین مسکان زهی (۴۹۹۸۳۵۳۹) خیرالنساء هیبت زهی

(۸۲۶۱۶۷۲۸)

چکیده:

در تحلیل حاضر محتوای کتاب جغرافیا ۳ (پایه دوازدهم انسانی) دوره دوم متوسطه از منظر کمی و کیفی مورد تحلیل و بررسی قرار گرفته است. و هدف آن نقد و بررسی محتوای کتاب جغرافیا ۳ و شناخت کاستی‌ها و ایرادها و ابهامات موجود در آن و کمک به اصلاح آنها و تسهیل در امر یاددهی - یادگیری آن می‌باشد.

مقدمه:

تحلیل محتوا از جمله روش‌های مشاهده اسنادی است که بوسیله آن می‌توان متون، اسناد، مدارک و در واقع هر نوع سند ثبت و مطالب ضبط شده را چه مربوط به گذشته و چه مربوط به زمان حال باشد مورد نقد و بررسی و ارزیابی و تحلیل قرار داد. در واقع تحلیل محتوای نوعی روش تحلیل عینی و اصولی است که بصورت کمی و کیفی محتوای یک اثر را نقد و بررسی و تحلیل می‌کند. و روش اصولی آن عبارت است از قرار دادن اجزا و ساختار یک متن مثل؛ واژه‌ها، جملات، پاراگراف‌ها بر اساس اصول و روش‌های که انتخاب می‌شوند. تحلیل محتوا فقط شامل متن نمی‌شود، بلکه شامل تصاویر، نقشه‌ها، نمودارها و جداول نیز می‌شود. تحلیل محتوا می‌تواند انواع مختلفی داشته باشد مثل؛ تحلیل محتوای توصیفی، تحلیل محتوای استنباطی و ... بنابراین با توجه به اهداف برنامه‌ی درسی و تربیتی ملی که همان تربیت یکپارچه عقل، ایمان، علم و اخلاق دانش آموزان است به گونه‌ای که بتوانند موقعیت خود را نسبت به خود، خدا، دیگران و خلقت به درستی درک کنند و توانایی اصلاح موقعیت فردی و اجتماعی خویش را کسب نمایند و انتظار می‌رود که طی دوران تحصیل در مدرسه، در مجموعه‌ای از عناصر پنجگانه به مرتبه‌ای از شایستگی دست یابند. لذا شایسته است که محتوای کتب و مطالب درسی به گونه‌ای طراحی و تدوین گردند که فرآیند یاددهی - یادگیری مبتنی بر پرسشگری نقادانه و استدلالی و استفاده از روش‌های کاوشگری و علمی به شیوه‌ی مشارکتی و مطالعات کتابخانه‌ای و مشارکت در فعالیت جمعی و موقعیت‌های واقعی بیشتر مورد تاکید باشد. با وجود اینکه همیشه در تدوین کتب و محتوای آنها زحمات زیادی کشیده می‌شود، اما همیشه هم اشکالات و ایراداتی در تجربه‌های نخست وجود دارد که در فرآیند تدریس مشخص می‌شود، که می‌تواند شامل متن و مطالب درسی، نقشه‌ها، نمودارها و جدول‌ها باشد. لذا به عنوان یک دبیر و همکار بر خود لازم می

دانیم جهت موفقیت در اهداف آموزشی و تحقق درست فرایند یاددهی - یادگیری به این کاستی‌ها و اشکالات اشاره کنیم، و امید داریم که مورد توجه مولفین و دست اندرکاران قرار بگیرد.

اهمیت و ضرورت تحلیل محتوای کتاب جغرافیا ۳:

جدای از اهمیت و ضرورت تحلیل در بحث بهبود برنامه‌ها و محتوای درسی آموزش و پرورش، اهمیت بیش از پیش جغرافیا با توجه به شرایط اجتماعی و فرهنگی جامعه ضرورت پیدا می‌کند، زیرا که با وجود اینکه سالهاست جغرافیا در سطح مدارس و دانشگاه‌ها آموزش داده می‌شود، ولی متأسفانه هنوز هم احساس مسئولیتی در قبال محیط زیست و منابع طبیعی، و فضاهای شهری و روستایی دیده نمی‌شود، لذا باید این نقص و ضعف ریشه یابی شده و به دنبال راه چاره باشیم. برای رسیدن به این منظور هرچه برنامه درسی و محتوای آموزش جغرافیا کیفی تر و به‌روزتر باشد، تاثیرگذاری آن بر دانش‌آموزان بیشتر خواهد بود و جامعه نیز از آثار مثبت این تحول بهره‌مند خواهد شد.

الف- تناسب با اسناد بالا دستی آموزش و پرورش

۱- تناسب محتوای کتاب جغرافیا (۳) با اهداف دوره های تحصیلی و برنامه درس ملی

برنامه ملی درسی سندی در چارچوب نظام برنامه ریزی درسی کشور است که دارای مولفه های ارتباط با خالق، شناخت خود، خلق و خلقت می باشد و در جهت تقویت پنج عنصر تفکر و تعقل، ایمان، علم، عمل و اخلاق در نظر گرفته شده است.

تناسب محتوای کتاب جغرافیا (۳) با این پنج مولفه مورد بررسی قرار گرفته و نتایج حاصل از آن در جدول شماره (۱) دیده می شود.

واحد تحلیل برای بررسی این پنج مولفه، متن درس، عکس ها و تصاویر و فعالیت های کتاب می باشد.

فصل /مولفه ها	فصل ۱	فصل ۲	فصل ۳	فراوانی	درصد فراوانی
تعقل	۰	۳	۱۱	۱۳	۱۲/۸۷
ایمان	۰	۳	۹	۱۲	۱۱/۸۸
علم	۵	۸	۱۸	۳۱	۳۰/۶۹
عمل	۸	۱۰	۸	۲۶	۲۵/۷۴
اخلاق	۷	۷	۵	۱۹	۱۸/۸۱

جدول شماره ۱- تناسب محتوای کتاب با اهداف

نتیجه: با توجه به جدول شماره (۱) در کتاب جغرافیا (۳) علم دارای بالاترین درصد، و ایمان دارای کمترین درصد می باشد.

۲- تناسب محتوای کتاب درسی با ساحت های ششگانه تعلیم و تربیت

آموزش از مولفه های اصلی رشد در هر کشوری می باشد و اکثر کشورها برای رشد و پیشرفت، در این زمینه سرمایه گذاری های بخصوصی دارند. و در کشور ما این هدف با تحول سند بنیادین آموزش و پرورش دنبال می شود. ساحت های ششگانه در سند تحول بنیادین شامل مولفه های اعتقادی، عبادی، اخلاقی و اجتماعی، سیاسی و زیستی بدنی، زیباشناختی، هنر، اقتصادی حرفه ایی، علمی، فناوری می باشد.

روش پژوهش در این قسمت توصیفی و از نوع تحلیل محتوا و جامعه آماری کتاب جغرافیا (۳) می باشد. نتایج حاصل از این بررسی در جدول شماره (۲) آمده است.

مقوله	فراوانی	درصد فراوانی	مصادیق
ساحت تربیتی، اعتقادی و اخلاقی	۱۰	۱۴/۹۳	مهارت جغرافیای ۲، حرکت زمین و چرخش آن از غرب به شرق که اشاره به آیه ایی از سوره الرحمن قرآن که به کروی بودن زمین و وجود دو مشرق و دو مغرب اشاره دارد.
ساحت تربیت اجتماعی و سیاسی	۱۵	۲۲/۴	مقابله با آسیب های اجتماعی (وندالیسم شهری)، توسعه فرهنگ بیمه، آشنایی با راه های مقابله با مخاطرات طبیعی
ساحت زیباشناختی و هنری	۵	۷/۴۷	
ساحت تربیت اقتصادی و حرفه ایی	۷	۱۰/۴۵	توسعه گردشگری در روستاهای ایران،
ساحت تربیت علمی و فناورانه	۳۰	۴۴/۷۸	استفاده از انرژی خورشیدی در یزد، استفاده از فناوری و اطلاعات برای مسایل شهری، استفاده از حسگرها در حفاظت از انتقال مواد لوله ایی

جدول شماره (۲) تناسب محتوای کتاب با ساحت های ششگانه تعلیم و تربیت

نتیجه: نتایج به دست آمده از جدول شماره (۲) نشان می دهد که در تدوین کتاب جغرافیا (۳) به ساحت علمی و فناورانه بیشتر توجه شده است. و ساحت زیبا شناختی و هنری توجه کمتری شده است.

ب- ساختار کتاب درسی

۱- بررسی کتاب درسی از منظر سازماندهی محتوا

معیار های سازمان دهی محتوا شامل مولفه های، توالی، تداوم، وسعت، تعادل و ارتباط افقی و عمودی می باشد. در این تحلیل با تهیه پرسشنامه از این مولفه ها و امتیازدهی توسط ۱۲ نفر از دبیران جغرافیا منطقه سیب و سوران، نتایج به دست آمده در جدول شماره (۳) قابل مشاهده است.

خیلی کم		کم		متوسط		زیاد		خیلی زیاد		پرسش
درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	
۰	۰	۸/۳۳	۱	۳۳/۳۳	۴	۵۰	۶	۸/۳۳	۱	چه اندازه متن هر درس از ساده به مشکل طراحی شده است.
۰	۰	۱۶/۶۶	۲	۵۰	۶	۳۳/۳۳	۴	۰	۰	چه اندازه متن هر درس ابعاد گوناگون محتوای کتاب را پوشش داده است.
۱۶/۶۶	۲	۱۶/۶۶	۲	۵۰	۶	۴۱/۶۶	۲	۰	۰	چه اندازه اهمیت هر درس با حجم اختصاص داده شده به آن متناسب است.
۸/۳۳	۱	۸/۳۳	۱	۵۸/۳۳	۷	۲۵	۳	۰	۰	چه اندازه ارتباط طولی بین بخش های مختلف کتاب رعایت شده است.

جدول شماره (۳) بررسی ساختار کتاب از منظر اصول سازماندهی محتوا

نتیجه: نتایج نشان می دهد متن هر درس از آسان به مشکل طراحی شده است ولی اهمیت هر درس با حجم اختصاص یافته آن متناسب نیست، به طور مثال فصل اول و درس دوم کتاب مطالب را خیلی پراکنده آورده و از انسجام برخوردار نیست.

۲) بررسی کتاب از منظر تناسب تصاویر با متن

مقوله	فراوانی	درصد فراوانی	برخی مصادیق
تصاویر متناسب با متن	۱۵۰	۹۰/۳۶	تصویر صفحه ۱۱، تصویر صفحه ۲۵، تصاویر صفحه ۴۹، تصاویر صفحه ۹۳
تصاویر نامتناسب با متن	۱۶	۹/۶۳	تصویر صفحه ۲۲، تصویر صفحه ۶۷، تصویر صفحه ۸۲، تصویر صفحه ۱۰۶

جدول شماره (۴) بررسی ساختار کتاب از منظر تناسب تصاویر با متن

نتیجه: با توجه به جدول شماره (۴)، کتاب جغرافیا (۳) به لحاظ تناسب تصاویر با متن در وضعیت مطلوبی قرار دارد. و ایرادی که می توان به آن اشاره کرد این است که در تصاویر کتاب، از تصاویر کشورمان خیلی کم استفاده شده است. به طوری که دانش آموز فکر می کند خیلی از مشکلات طبیعی و جغرافیایی در کشور ما وجود ندارد. به طور مثال در قسمت زاغه نشینی از تصاویر کشورهای دیگر استفاده شده است و همچنین در مخاطرات طبیعی مثل سیل از تصاویر کشور هند استفاده شده است. لذا پیشنهاد می شود که تصاویر کشور خودمان استفاده شود.

۳) بررسی کتاب از منظر سنجش خوانایی متن:

برای سنجش خوانایی متن از روش کانینگ فوگ استفاده شده است که یک روش عینی- کمی تحلیل محتواست و برای مشخص کردن سطح خوانایی متن ها به کار می رود. بدین منظور سه نمونه یک صد کلمه ای، از بخش های ابتدایی، وسطی و انتهایی به صورت تصادفی انتخاب می شود نتایج حاصل از آن در جدول شماره (۵) آورده شده است.

موارد/ متن	متن اول	متن دوم	متن سوم	جمع	میانگین
تعداد جملات	۶	۷	۹	۲۲	۷/۳۳
متوسط طول جملات (تقسیم تعداد کلمات به تعداد جملات)	۱/۸۳	۰/۸۵	۰/۶۶	۳/۳۳	۱/۱۱
تعداد کلمات دشوار (سه هجا و بالاتر)	۱۱	۶	۶	۲۱	۷
شاخص کانینگ (متوسط تعداد جمله+تعداد کلمات دشوار)	۱۸/۳۳	۱۳/۳۳	۱۳/۳۳	۴۴/۹۹	۱۴/۹۹
شاخص کانینگ×۰/۴	۷/۳۳	۵/۳۳۳	۵/۳۳	۱۷/۹۹	۵/۹۹
شاخص کانینگ×۰/۲	۳/۶۶	۲/۶۶	۲/۶۶	۸/۹۸	۲/۹۹

جدول شماره (۵) بررسی ساختار کتاب از منظر سنجش خوانایی متن

نتیجه: چون تعداد جملات در متن سوم (۹) از تعداد جملات در متن اول و دوم بیشتر است پس متن سوم نسبت به متن اول و دوم ساده تر است. متن اول سخت ترین و دشوارترین است پس می توان نتیجه گرفت که در تنظیم مطالب بررسی شده اصل سادگی به دشواری رعایت نشده است.

با توجه به داده ها، بین طول متوسط جملات تفاوت چندانی وجود ندارد پس اصل سادگی به دشواری رعایت شده است، پس می توان نتیجه گرفت متن انتخابی درس جغرافیا (۳) برای دانش آموزان پایه دوازدهم مناسب است.

بررسی کتاب از نظر تناسب میزان حجم محتوا با ساعت اختصاص یافته:

باید اذعان کرد که کتاب جغرافیا (۳) با وجود مطالب بسیار ارزنده و کامل، از نظر حجم محتوا و با ساعت اختصاص یافته که ۲ ساعت در هفته می باشد، تناسب ندارد. حجم بالا و انبوهی از مطالب که فقط در قالب شش درس و سه مهارت عنوان شده است، و همچنین حجم بالایی از فعالیت های خارج از کلاس که باعث دلزدگی و دوری دانش آموزان از اهداف اصلی کتاب می شود. لذا پیشنهاد می شود که حجم مطالب کاسته شود و فعالیت های مهارتی و عملی افزایش پیدا کند. همچنین پیشنهاد می شود که مهارت های جغرافیایی به عنوان یک ساعت عملی و کارگاهی گنجانده شود.

ج) رویکرد نظری

جایگاه درس جغرافیا در نظام مدرسه ای، میزان اهمیت این درس، اهداف این درس در نظام آموزشی و چگونگی دستیابی به این اهداف، نیازمند توجه معلمان، مولفان و برنامه ریزان آموزشی است. درس باید به روشی ارایه شود که اشتیاق دانش آموزان را برانگیزد.

(۱) تحلیل چهارچوب نظری حاکم بر کتاب درسی

هر فصل کتاب جغرافیا (۳) با یک تصویر و متن آغاز شده، و برای ورد دانش آموز به درس و درگیری او بسیار مناسب است. هر درس با یک مقدمه شروع، و برای درک عمیق متن از تصاویر و نقشه ها و جداول استفاده شده است. برای فهم و کاربرد مسایل آموزشی، در هر درس تعدادی فعالیت گنجانده شده است.

جهت بررسی چهارچوب نظری حاکم بر کتاب جغرافیا (۳) دومورد از مولفه های رویکردهای فعال از همکاران، نظر خواهی و نتیجه به دست آمده در جدول (۶) آورده شده است.

خیلی کم		کم		متوسط		زیاد		خیلی زیاد		پرسش
درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	
۰	۰	۰	۰	۱۶/۶۶	۲	۰/۶۶	۸	۱۵/۳۸	۲	چه اندازه چهارچوب نظری کتاب جغرافیا (۳) براساس توجه به دانش آموز (به عنوان فعال یادگیری) و تاکید بر روش مشارکتی است.
۰	۰	۸/۳۳	۱	۵۳/۳۳	۷	۲۵	۳	۸/۳۳	۱	چه اندازه چهارچوب نظری کتاب جغرافیا (۳) براساس توجه به دانش آموز (به عنوان فعال یادگیری) و تاکید بر روش فرایندی است.
۰	۱	۳۳/۳۳	۴	۳۸/۴۶	۵	۱۶/۶۶	۲	۰	۰	چه اندازه چهارچوب نظری کتاب جغرافیا (۳) براساس توجه به دانش آموز (به عنوان فعال یادگیری) و تاکید بر روش حل مسأله است.

جدول شماره (۶) تحلیل چهارچوب نظری حاکم بر کتاب

محتوای کتاب جغرافیا (۳) به لحاظ چهارچوب نظری تعریف شده برای آن در وضعیت مطلوبی قرار دارد ولی باید توجه داشته باشیم که برای محتوای این کتاب و حجم بالای مطالب، تایم اختصاص یافته (دو ساعت در هفته)، امکان استفاده از این روش ها را در کلاس نمی دهد.

بررسی صورت بندی مساله عاملیت و ساختار در کتاب درسی

خیلی کم		کم		متوسط		زیاد		خیلی زیاد		پرسش: تا چه اندازه عواملان زیر را در صورت بندی ساختار کتاب درسی جغرافیا(۳) موثر می دانید.
درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	
۰	۰	۸۳/۳۳	۱	۳۳/۳۳	۴	۵۸/۳۳	۷	۰	۰	برنامه ریزان آموزشی
۳۳/۳۳	۴	۳۸/۴۶	۵	۲۳/۰۷	۳	۰	۰	۰	۰	فراگیران
۱۶/۶۶	۲	۲۳/۰۷	۳	۵۸/۳۳	۷	۰	۰	۰	۰	معلمان

جدول شماره (۷) بررسی صورت بندی مساله عاملیت و ساختار در کتاب درسی

نتیجه: با توجه به جدول شماره(۷)، بیشترین نقش در عاملیت و ساختار کتاب را برنامه ریزان آموزشی دارند. و در این بین کمترین نقش متعلق به فراگیران است.

(د) محتوای کتاب درسی

(۱) تدریس پذیری محتوا

برای بررسی تدریس پذیری کتاب جغرافیا(۳) از ۱۲ نفر از همکاران نظر خواهی شده و نتایج حاصل در جدول شماره(۸) آمده است.

خیلی کم		کم		متوسط		زیاد		خیلی زیاد		پرسش
درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	
۱۶/۶۶	۲		۶	۲۵	۳	۸/۳۳	۱	۰	۰	چه اندازه بین محتوای کتاب و روش های تدریس مناسب هماهنگی وجود دارد.
۰	۰	۱۶/۶۶	۲	۳۳/۳۳	۴	۳۸/۴۶	۵	۸/۳۳	۱	چه اندازه محتوای کتاب، روش تدریس آن را به روشنی بیان می کند.

۰	۰	۸/۳۳	۱	۳۳/۳۳	۴	۵۸/۳۳	۷	۰	۰	چه اندازه اهداف پیش بینی شده برای محتوا، روش ارزشیابی آن را به روشنی بیان می کند.
۰	۰	۲۵	۳	۵۰	۶	۲۵	۳	۰	۰	روش ارزشیابی پیش بینی براساس محتوا تا چه اندازه در راستای یادگیری فراگیران است.

جدول شماره (۱۰) روش ارزشیابی با اهداف پیش بینی شده برای محتوا

۲) یادگیری پذیری محتوا

در تحلیل محتوای آموزشی، هدف معلم همواره این است که شرایط یادگیری عمیق تر و ماندگارتر را برای دانش آموزان فراهم کند. هر چند محتوا در مسیر یاددهی-یادگیری به تنهایی نقش هدایتگری را دارد، اما در واقع معلم است که سکان این جریان را در اختیار دارد، و از جمله مسولیت های راهبری او، تشخیص و انتخاب مناسب ترین مسیر در گام های یادگیری است.

بررسی تناسب محتوای کتاب با تفاوت های فردی یادگیرندگان

وجود تفاوت های فردی در فراگیران از نظر هوش، شخصیت، استعداد، انگیزه و قدرت یادگیری یکی از مهم ترین مسایلی است که دست اندرکاران آموزش باید به آن توجه داشته باشند. برای بررسی این موضوع در تدوین محتوای کتاب جغرافیا (۳) از ۱۲ نفر از همکاران نظرسنجی شده است.

خیلی زیاد		زیاد		متوسط		کم		خیلی کم		پرسش
درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	
۰	۰	۰	۰	۵۰	۶	۳۳/۳۳	۴	۰	۰	محتوای کتاب چه اندازه به تفاوت های فردی توجه کرده است؟
۰	۰	۸۳/۳۳	۱	۲۵	۳	۶۶/۶۶	۸	۸۳/۳۳	۱	چه اندازه محتوای کتاب با رشد ذهنی و مهارتی فراگیران مناسب است.

جدول شماره ۱۱ بررسی تناسب محتوای کتاب با تفاوت های فردی یادگیرندگان

نتیجه: کتاب جغرافیا (۳) با رشد ذهنی و مهارتی دانش آموزان تناسب مطلوبی دارد و همانطور که در جدول مشاهده می شود به تفاوت های فردی دانش آموزان توجه کرده است.

